

skrevne fremstilling af Danmarks historie. I hvert fald kender vi ingen ældre. Meulengracht påpeger overordentlig overbevisende, at nøglen til en forståelse ligger i værket tilegnelse til kong Niels. Det er påfaldende, at den ivoerigt overordentlig kirkeligt tænkende Ælnoth overhovedet ikke i denne tilegnelse omtaler hverken bispnen i Odense eller ærkebiskoppen i Lund; kun kongen omtales, og det i højstemte vendinger. Værket må være skrevet i kongens ærinde. Ælnoths anliggende er at skildre den danske kongemagt som kongedømme af Guds nåde. Dette synspunkt ville hæve kongen over kritik fra landets øvrige verdslige magter. Legenden om kongens slægtskab med en helgen har en vigtig funktion i denne sammenhæng.

Meulengracht finder, at Ælnoth løser en vanskelig opgave med stor elegance. Heri skal han ikke modsiges. Afdøde kong Knud var et usædvanlig besværligt objekt som helgen: dræbt af sit eget folk efter oprør mod et voldeligt regime, der ej heller synes at have været forbundet med noget synderlig fromt levned. (Om end Ælnoth fortæller, at »de kostelige retter ved det kongelige bord førte han blot til munden... mens han selv kun spiste tørt brød med salt på«). Hertil kom, som Meulengracht påviser, at Ælnoth så sig nødsaget til at nedtone modsætningsforholdene inden for kongeslægten og ikke tale for ilde om Harald Hen og Oluf Hunger, da trods alt også de havde været indehavere af den hellige kongemagt.

Endelig aner Meulengracht i prologen også en med mølge undertrykt kritik mod kong Niels, som Ælnoth i virkeligheden på linje med eftertiden må have opfattet som svag. Det forekommer anmelderen at være at tildele Ælnoth et noget rigeligt mål af distance til sit stof. Er forholdet ikke det, at Niels' svaghed i alt væsentligt er et produkt af den dårlige presse, han fik hos Saxo? Men Saxo hav-

de jo til bunden opgave at legitimere Valdemarerne, hvis problematiske arv var, at de og deres forfædre havde styrket den etablerede Nielslinje fra tronen.

I 1969 har Anne Kathrine Gade Kristensen sandsynliggjort, at Niels-efterkommernes version af tidens historie sidst i 1100-tallet blev forfægtet i en Knud Magnussens krønike, som bisp Valdemar af Slesvig lod skrive. Det forekommer i den sammenhæng en nærliggende tanke, at Ælnoths fremstilling helt enkelt er udtryk for den etablerede kongemagts selvforståelse omkring 1120, ja vel er et bestillingsarbejde. I så fald er vel det allermest interessante ved Ælnoths krønike, at den kan tages som udtryk for, at så selvhævede var den nye kongemagt nu blevet, at den iværksatte en sådan ideologisk manifestation.

Ælnoth bliver ikke mindre af den betragtning. For ved at påtage sig opgaven kom han til at indlede en hel række af tilsvarende skrifter gennem det følgende århundrede, ja i grunden til at grundlægge dansk historieskrivning. Med Preben Meulengracht Sørensens essay som læsevejledning tør man betegne Ælnoths arbejde som god videnskab i den tids forstand. I Erling Albrechtsens oversættelse fortjener det at få mange læsere i vor tid.

Helge Paludan

Festskrift til Troels Dahlerup. Red. af Aage Andersen, Per Ingesman og Erik Ulsig (= Historiske Skrifter V). (Arusia, Århus, 1985). 427 s., ill., 195 kr.

Festskriftet til Århusprofessoren Troels Dahlerup er – som sig hør og bør – blevet en flot og festlig publikation. Her er bidrag af estimerede udenlandske fagfæller, professorerne i nyere historie ved Københavns og Odense universiteter, kolleger, elever og sigar ægtefælle.

Den traditionelle tabula gratulatoria, som uden at forklejne de videnskabelige artikler nok er den del af et festskrift, der bliver studeret med størst opmærksomhed, bugner af noget nær den samlede, danske historikerverden. De få navne, der mangler, gemmer sig måske bag den hemmelighedsfulde »specielle ven«, som har søgt ly under fru Jørgensen i København?

Emnerne er også valgt med omhu. To historiografiske bidrag skildrer henholdsvis Dahlerups lærer ved Københavns universitet og hans forgænger i professoratet. Resten afspejler de felter, hvor Dahlerup har øvet sin forskningsindsats: middelalderens kirkeorganisation med en – århusiansk – afstikker til 1600-tallet, lavadelen i senmiddelalderen, denne gang med en fynsk afstikker, samt lokaladministration og landbohistorie i 15-1600-tallet. Den hårde kerne af proselytter, der har redigeret festskriftet, er meget forståeligt blevet grebet af ambitioner om at samle bidragene efter temaer og herved bowle alle andre, konkurrerende festskrifter ud. I det øjemed har man brutalt plantet en brokkasse midt i værket, hvori man har hældt de trods alt ikke helt få artikler, der ikke passede ind i skemaet. Jeg havde foretrukket en ganske banal kronologisk rækkefølge, men følger i denne anmeldelse fromt proselytternes bud.

Michael H. Gelting åbner ballet ved i bedste Montmartrestil at tegne en hastig profil af en flygtig skikkelse, den flamske gejstlige Helias (døbenavn ukendt), der dukker op i Danmark 1135 og i 1142 blev biskop af Ribe. Helias' placering blandt de stridende partier i Flandern og linien til de samtidige tronstridigheder i Danmark bliver næppe nogensinde fuldt klarlagt. Geltings gæt på stormanden Peder Bodilsen som en afgørende brik i spillet virker dog plausibelt.

Tungt, svært stof har Ebbe Nyborg tumlet med. Den oplagte artikel om 11-

1200-tallets danske sognekirke, han kunne have skrevet, er det ikke blevet til. Der har været en række udenværker – den internationale kirkeret om patronatsret og inkorporation – der skulle besejres først. Jeg må tilstå, at jeg finder belejringen træls at overvære. Selvfølgelig skal programmet byde på andet end Offenbach, men i almindelighed klæder et snævert sigte en festskriftsartikel bedst.

Svend Erik Green-Pedersen har ladet sig inspirere af vore dages Europaparlament til at se med friske øjne på de danske cistercienserklostre og deres årlige udsendelse af delegerede til generalkapitlet i Citeaux. Der tegner sig et fint mønster, hvori de franske moderklostres visitationsrejser til Danmark indgår. Med sin omfattende kirkehistoriske viden kan Green-Pedersen yde gode bidrag til den debat om den danske kirkekamp, som Weibull'erne og Skyum-Nielsen har ført. Peter King fortsætter, hvor Green-Pedersen slipper, og ser på cistercienserabbedernes faktiske fremmøde i 1350'erne, da abbed Thomas af Løgumkloster som en enlig dansk svale indfandt sig på en absolut fransk visit.

De naive stakler (jeg melder mig frivilligt), der har troet, at den middelalderlige katolske kirkeorganisation var en given, statisk størrelse, bliver grundigt belært af Per Ingesmans velformulerede analyse af det lundensiske officialembede. Her er både regionale forskelle og en vekslen mellem gejstlige og verdslige indehavere af officialembedet. Artiklen munder ud i en kontant forskningsindsats, en oversigt over de 29 officialer ved ærkesædet 1299-1536.

Ingesman er selvsagt stærkt påvirket af Troels Dahlerups egne studier. Det gælder næsten alle bidrag, at de tager udgangspunkt i festgenstandens egen forskning. Inspirationen er også iøjnefaldende for Martin Schwarz Lausten, der har valgt at bidrage med et indlæg i

diskussionen om rentespørgsmålet på reformationstiden, hvor han påviser pikante katolske levn i de førende reformatorers argumenter. Desværre distraheres man noget af Schwarz Laustens idelige forsikringer om Christian III's personlige fromhed, der som en tyk, brun sauce forhindrer en nøgtern bestemmelse af rettens ingredienser. Må jeg i al uskyld foreslå et øget udbud af kapital samt arabertallenes sejrsang i 1540'erne, der kunne begrunde, at renten dalede fra den traditionelle tolvtedel (6 ⅓%) til 6 og 5%, uden at det skulle være nødvendigt at ty til majestæten's sjælekvaler.

De hører i stedet hjemme i den lutherske fyrsteideologi, som Schwarz Lausten kender bedre end nogen. Et sted røber han – ganske vist uden selv at ænse det – at Christian III's teologiske korrespondance førtes af Peder Palladius. Reformationskongen er med andre ord en iscenesat, konventionel skikkelse. Historisk drejer det sig naturligvis blot om nuancer (og Schwarz Laustens hovedærinde er tydeligt, hvad han kalder den moralteologiske side af sagen), men eksistentielt bliver det dog et spørgsmål, om vi skal vælge den lune amnestue eller det kolde, videnskabelige studium. Jeg foretrækker – i dette tilfælde – at fryse.

Nøgtern indtil det kliniske virker til gengæld Ole Bays velskrevne redegørelse for Århus domkapitels virksomhed fra reformationen og indtil opløsningen ved enevældens indførelse. Ofte hører vi, at de kongelige historiografer (som vi ganske vist efter Harald Ilsøes artikel i festskriftet til Svend Ellehøj ikke længere må kalde dem) og kancelliembedsmændene fik tildelt et kannikedømme. Her ser vi systemet anskuet indefra.

Harry Christensens betragtninger over kunst og kultur i 1400-tallets Danmark er formuleret som en serie hals-

brækkende pirouetter. I farten strejfs snesevis af spændende problemstillinger, nærmest et katalog, forhåbentlig over kommende afhandlinger fra Christensens hånd.

Poul Enemarks bidrag tager tråden op fra hans bog om Kalmarunionens krise 1448-51. Dengang tillod jeg mig at ytre en lille tvivl om, hvorvidt de jyske Gyldenstjerner virkelig kunne betragtes som en fasttømret slægtsklan. Det skulle jeg vist aldrig have gjort. Artiklen fastslår ved hjælp af 91 sprænglærde noter, at Gyldenstjerneerne på det nærmeste var 1400-tallets centrumsdemokrater, hvis rigsrådspladser svarer til Erhardtisternes mandater. Jeg bider i græsset, men pønser på modangreb. Det skal naturligvis gå over øerne, som er genstand for jydernes foragt og dermed Enemarks svage punkt. Han nævner letsindigt en gård i Lundby, som væbneren Jens Mortensen pantsatte i 1432. Jeg er ikke klar over, om der sigtes til Lundby ved Skælskør eller til Gøngenhøvdingens Lundbygård, men det ligger under ingen omstændigheder i Sorø amt, som Enemark påstår, men i Storstrøms eller Vestsjællands amt. Danmarkshistorien bevæger sig skam endnu.

Enemarks egentlige ærinde er at demonstrere middelalderhistorikerens arbejde med de adelige slægters genealogi. Samme felt betræder Knud Prange kyndigt med familiernes Prib, Steen og Lunov som forsøgskaniner og Elisabeth Hertzum Becker-Christensen med en detaljeret redegørelse for Roskildebispens forleningspraksis, der viser, at favorisering af bispeslægtninge først i de sidste årtier inden reformationen for alvor truede lavedelens muligheder for en lensmandskarriere. Tilsvarende analyserer Annalise Dam Kofoed en verdslig stormand, Mourids Nielsen (Gyldenstjernes), klientel af lokal lavel og Henrik Fangel det omfattende person-

galleri omkring det sønderjyske gods Vesterbæk. Adelsstudierne slutes af Erling Ladewig Petersen, der skildrer en fynsk social deroute fra 1600-tallet, familien Markdanner på Rønningesøgård.

Om flere af disse artikler gælder dog, at de efterlader en betydelig mathed over for senmiddelalderens danske lavadel. Læseren føler efterhånden, at han har trykket 60% af medlemmerne i hånden. En gammel tommelfingerregel siger, at det åndelige indhold af en historisk afhandling er omvendt proportionalt med antallet af navne. Det er naturligvis en historiefilosof, der har formuleret denne bekvemme regel, men vi andre burde vist også bære den i minde.

Ole Fenger gør i hvert fald, hvad han kan for at leve op til den. Hans diskussion af middelaldersamfundets sanktionsmuligheder over for retsbrud er netop en sådan filosofisk oase, ribbet for navne. Erik Ulsig har analyseret rådgiverkredsen omkring Valdemar Atterdag og forsøger i et bilag at placere en række fremtrædende adelige geografisk. Et personregister har man meget forståeligt ikke ofret på værket, men hvis nogen skulle være på jagt efter ridderen Odinkarl Bondesen, kan han altså findes i Ulsigs artikel.

Thelma Jexlev diskuterer med mønstergyldig klarhed stændermødet i Kalundborg 1468 og reducerer de lavere klassers medvirken i forhold til Erslev og Aksel E. Christensen. På et enkelt punkt kunne jeg dog have lyst til at drille den lærde arkivar. Hun taler om Eggert Frilles velbevarede arkiv, ligesom Annalise Dam Kofoed talte om Mourids Nielsen (Gyldenstjernes) særdeles rigeholdige arkiv. Hvis ret skal være ret, er der ikke i begge tilfælde tale om Anders Billes arkiv? Hans mor var Eggert Frilles datter, hans kone var ældste datter af Mourids Niensens eneste barn (som for resten dukker op i Jens Villiam Jensens

artikel!), og at deres papirer er blevet bevaret skyldes givet, at de er havnet i Anders Billes store arkiv, et af de mest omfattende fra det 16. århundrede. Billederne uddøde forholdsvis hurtigt, og det har formodentlig medvirket til, at deres papirer har overlevet i relativ ubemærkethed indtil vore dage. På Rigsarkivet har den forståelige begejstring for proveniensprincippet, som har givet sig et håndfast udslag i oprettelsen af en lang række »privatarkiver«, undertiden sløret den virkelige proveniens. I dette tilfælde er proveniensen (hvis jeg har ret) utvivlsomt en pointe, der illustrerer Anders Billes særlige forhold til sin svigermøder, Anne Mouridsdatter, hvis godser han allerede inden ægteskabet med hendes datter bestyrede. Uheldigvis for Anders Bille dukkede der siden en ny bejler op, som ikke blot ægtede, men også besvangrede hans rige svigermøder.

Værkets mindste artikel (7 sider, heraf næsten halvdelen noter) er skrevet af Aage Andersen og drøfter rigsrådernes deltagelse i rigsrådsmøderne under Christian III. Bidraget er slet ikke ueffent, men mærkelig upræcist anlagt. Som undersøgelsesobjekt er valgt Erik Bølle, der måtte fratæde sin forlening, Turebyholm, i 1556 og senere (året meddeles ikke) udtrådte af rådet. En overskrift oplyser, at han døde i 1562, hvorfor alderdomssvækkelse skulle synes en nærliggende mulighed. Det må i hvert fald antages at have spillet ind ved det andet eksempel, der anføres, den 90-årige Joachim Lykke, skønt han levede adskillige år endnu. Som patriot må jeg i øvrigt protestere, når Aage Andersen refererer til »forliget« 1536 mellem Christian III og hertug Albrecht og grev Christoffer. Grevefejden sluttede retfærdigvis med de to fyrsters ydmyge underkastelse.

Sammenlignet med de mange detaljemættede og kvantitativt orienterede

middelalderstudier virker de to følgende bidrag om nyere tid nærmest brillant velskrevne. Lars Henningsen viser, at den succesfulde Eckernfördestorkøbmand, F. W. Otte, blev en vigtig brik i udenrigsminister J. H. E. Bernstorffs industrialiseringsbestræbelser og samtidig hans fortrolige i det gottorpske spørgsmål. Værkets festlige højdepunkt, et eksotisk indslag om en opiumsdebat i 1830'ernes Canton, tegner P. C. Willemoes Jørgensen sig for – den dystre baggrund ufortalt.

Anemette S. Christensen har fremdraget en fortegnelse over indbo fra 1530'ernes Odense, som hun overbevisende knytter til storkøbmanden og studehandleren Mikkil Clausen. Hun citerer et brev til Frederik I, hvor Mikkil Clausen underskriver sig »mig fattige, fremmede, gamle mand«, og anvender uden nærmere forklaring citatet som titel. Selv om det lyder mærkeligt, står der faktisk fremmed (jeg har brevet i fotokopi). Fremmed i ordets moderne betydning kan Mikkil Clausen dog ikke være, da han i mere end en menneskealder havde drevet købmandsvirksomhed i Odense. Menes der fremmed over for kongen eller udenforstående i den konkrete sag?

Rosenkrantz'erne og Billerne har for længst fået deres monumentale slægtshistorier. Dahlerup-festskriftet er tæt på at være monumentet over de jyske Gyldenstjerner fra Ågård, som blev behandlet både af Enemark og Annalise Dam Kofoed. Hertil føjer sig Jens Villiam Jensens allerede strejfede, mønstergyldige undersøgelse af adelige skifter i det 16. århundrede, der smukt afrunder Ågårds godshistorie. Med skifterne efter Anne Mouridsdatter og Mogens Gøye som eksempler viser Jensen, at fæstesystemet endnu i 1550'erne helt overskyggede hovedgårdsdriften, og at tendensen til

at undgå spredning af hovedgårdslodderne først slår igennem senere.

Alle lokalhistorikere kender mylde-ret af uspecificerede fogeder, de underordnede embedsmænd i kronens forvaltning. Dette mylde bringer Merete Dahlerup god orden i. Udbudet af skov-, strand- og andre fogeder er ganske vist stort og broget, men i hovedtræk tegner der sig et mønster af et vstdansk system med delefogeder, der øver politimyndighed og procederer på kronens vegne, og et østdansk med mindre selvstændige sognefogeder.

Ejvind Venø behandler en række 1600-tals bondeskifter fra det vestjyske Skals herred – et fængslende bidrag, der både rummer familieretslige og landbohistoriske perspektiver og giver anledning til nogle interessante kildekritiske overvejelser. Andrea Boockmann har fremdraget en husholdningsbog med husråd og opskrifter, der har tilhørt en holstensk adelsdame, Dorothea von Thyne (1654-1712), frue på herregården Knoop ved Kiel. Overraskende minder dette barokke herskabskøkken med sine tunge, stærkt krydrede og søde retter mere om middelalderens nordeuropæiske køkken end om den ryere tids franskinspirerede køkken.

Svend Ellehøj belyser i et vittigt erindringsglimt Arups sidste kursus i historisk metode, der afholdtes i forårssemestret 1945. Det foregår på flere planer. Det iøjnefaldende midtpunkt udgøres af Ellehøjs egne noter, der holdes højt i vejret, som om de var et nyt Angersfragment. Udenom cirkulerer historien om disciplinen kildekritik, mens historieskrivningens store skikkelser fra henrundne århundreder gestikulerer i baggrunden. Her får Heise 40 år senere aventet oprejsning for den tort, Arup i et delikat anliggende tilføjede ham. Endelig be-

står akkompagnementet af pust fra besættelsens slutfase.

Finalen er overladt Leo Tandrup, der optræder med en følt, personlig karakteristik af C. O. Bøggild-Andersen. De gamle gulnede fotos af fagets koryfæer vender sig sikkert rundt om på institutterne, når Tandrup udbreder sig om den fælleskløft i Breughelden Ældres og Bøggild-Andersens livsanskuelse, men kedeligt er det i hvert fald ikke. Festskriftet slutter med en Troels Dahlerup-bibliografi ved Per Ingesman. Det bør tilføjes, at værket er fyldt med originale illustrationer, og at det i sin brogede mangfoldighed utvivlsomt i lange tider vil inspirere alle, der dyrker 14-1500-tallets historie.

Mikael Venge

Iørn Piø og Rita Pedersen: *Dronningens Visebog*. Viser indsamlet af en folkemindesamler i sekstende århundrede. Med tilrettelagte og harmoniserede melodier fortrinsvis fra nitten- og århundredes tradition. (Forlaget Folkeminder ApS., København 1984). 120 s., ill., noder, 190,- kr.

Bogens titel henviser til Frederik II's dronning Sofia (1557-1631). Dronningen besøgte i 1586 Tyge Brahe på Hven for at se hans observatorium og traf her også historikeren Anders Sørensen Vedel (1542-1616). Denne fortalte, at han havde samlet adskillige gamle viser, hvorfor dronningen bad Vedel om at skaffe hende en renskrift af nogle af dem. Først 5 år senere fik dronning Sofia viserne, som nu var blevet trykt i udgaven *Et Hundrede udvalgte Danske Viser*, bearbejdet og undertiden gendigtet af Vedel selv. En af Vedels skrivere har kunnet spores via det såkaldte Svanings håndskrift II i Det kongelige Bibliotek, og det er 26 afskrifter af viser efter folkemunde, som nu foreligger,

blandt andet om Niels Ebbesen, Kongens søn af England, Dronning Dagmar og marsk Stig samt skæmteviser, for eksempel om Mads Andersens gæstebud, præstedejen rider til kirke, Aders uheldige bagning og den nærige bonde Niding.

Viseudgaven afviger fra tidligere udgaver ved at anlægge en ny opfattelse af den ældste visetradition og dens oprindelse. Den gængse opfattelse af vore folkeviser er, at det oprindeligt er adelsviser, som er sunket ned til den brede befolkning, til menigmand, hvor de er endt som almueviser. Ifølge Svend Grundtvig kan der alene tales om folkeviser, når de er kendt af både adel og almue. Piøs opfattelse er heroverfor, at der i hvert århundrede siden det 13. og indtil slutningen af det 18. århundrede er digtet viser i en gammel middelalderlig markedsvise-stil, og at det er folkevisetraditionerne, både den gamle og den nyere, der har inspireret de musisk-begavede i adelens kreds fra det 15.-17. århundrede til at skabe en adelsvisetradition til brug for deres sang- og danseaftener.

Den nye grundopfattelses udgangspunkt er en tvedeling af folketradition og adelstradition på grundlag af Vedels visearkiv, hvoraf Svanings håndskrift II udgør en del. Eftersom folketraditionen antages at have bestået af både gammel folketradition og af skillingsvisetradition, bliver denne tvedeling en nøgle til en bedre forståelse af det 16.-17. århundredes adelshåndskrifter, men tillige af nutidstraditionen i 19.-20. århundrede.

Skriveren i Svanings håndskrift II er følgelig central for Piøs opfattelse, idet han som »folkemindesamler« indfører viserne i 3 omgange med en tydelig forskel på viserne (som aftrykkes i den oprindelige rækkefølge), idet de 15 første generelt er muntre og skæmtsomme, de 7 efterfølgende er mere alvorlige ligesom de 4, der udgør den tredje indføring. Det er rimeligt, at skæmteviserne,